

УДК 159.923-057.87

ПОМИТКІНА Л. В.

Національний авіаційний університет (м. Київ)

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНОГО ЖИТТЄВОГО РІШЕННЯ З ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Висвітлено психолого-педагогічні умови розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення. Розкрито сутність та наведено основні принципи акмео-гуманістичного підходу, що виступає базовим для вироблення концептуальних уявлень про особистість та процес прийняття студентами стратегічних життєвих рішень. Наведено результати формульовального експерименту розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з професійного самовизначення.

Ключові слова: особистісна готовність, стратегічне життєве рішення, акмео-гуманістичний підхід, професійне самовизначення студентів.

Професійне самовизначення є важливою складовою успішної професійної діяльності особистості. Різноманітні аспекти готовності особистості до професійної діяльності досліджували: Г.О.Балл, О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, Л.М.Карамушка, О.В.Мушинська, Л.В.Нечаєва, В.В.Рибалка, Н.В.Чепелева та багато ін. Однак, незважаючи на актуальність проблеми, у науково-психологічній літературі недостатньо приділено уваги проблемі формування особистісної готовності студентської молоді до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення.

Слід зазначити, що професійне самовизначення не закінчується на момент вступу до ВНЗ, оскільки молода людина не має професійного досвіду і, як правило, не може самостійно визначити свою придатність до професійної діяльності та рівень власної успішності у певній галузі. До того ж, професійний вибір у юнацькому віці ускладнюється через відсутність знань щодо різноманітних напрямів професійної спеціалізації. Несформованість готовності до професійного самовизначення нерідко призводить на практиці до працевлаштування не за фахом. За статистичними даними МОП України чисельність безробітних серед молоді зросла з 6,4% до 8,1% тільки за останні два роки. Частка непрацевлаштованих після закінчення ВНЗ становить 18,3% від усього безробітного населення. До основного чинника, що впливає на працевлаштування та залученість молоді до трудової діяльності, працівники державної служби зайнятості відносять низький рівень готовності молоді до професійного самовизначення.

Метою статті є висвітлення психолого-педагогічних умов розвитку особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного

життєвого рішення з професійного самовизначення.

Під рішенням психології розуміється формування мисленневих операцій, які знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації взагалі й у ситуації професійного самовизначення зокрема. Аналіз психологічної літератури свідчить, що успішність прийняття студентами стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення залежить від їхньої готовності до цього процесу [1; 8; 13].

Узагальнення наукових даних з проблеми готовності особистості (Г.О.Балл, Л.М.Карамушка, К.К.Платонов, В.В.Рибалка [2; 8; 10] показало, що поняття особистісної готовності вчені розглядають як сукупність психічної (психічні процеси і властивості особистості) і психологічної готовності до певної діяльності. У загальному вигляді особистісна готовність до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення передбачає сформоване ціннісно-позитивне ставлення до певного напрямку професійної діяльності, розвиненість мотивації, наявність необхідних професійних знань, усвідомлення мети професійного зростання та обґрунтованість прийнятого рішення і шляхів його досягнення [8; 10; 11].

Проведене теоретико-методологічне дослідження дозволило нам визначити особистісну готовність до прийняття стратегічних життєвих рішень як складне ієрархізоване структурне утворення, що складається з ціннісно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального компонентів і забезпечує здатність особистості до успішного професійного самовизначення, вибору супутника життя та вибору власної життєвої позиції.

Розвиток готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень має ґрунтуватися

на певному теоретичному фундаменті. Зважаючи на це, у процесі наукового пошуку нами розроблено акмео-гуманістичний підхід, що виступає базовим для вироблення концептуальних уявлень про особистість та процес прийняття студентами стратегічних життєвих рішень. Він дозволяє визначати принципи діагностики психологічної готовності студентської молоді, розробляти й упроваджувати психолого-педагогічні засоби, спрямовані на психологічну підтримку студентів у процесі життєвого самовизначення.

До основних принципів акмео-гуманістичного підходу віднесено:

- принцип цілісності особистості (цілісний вплив розроблених психолого-педагогічних засобів на актуалізацію ціннісно-мотиваційних, емоційно-почуттєвих, інтелектуальних та вольових психологічних механізмів прийняття студентами стратегічних життєвих рішень);
- принцип соціально-психологічної детермінації прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень (урахування виявлених психологічних характеристик студентів та різноманітних зовнішніх впливів, що здійснюються на сучасну молодь в умовах ВНЗ);
- принцип розвитку та самоактуалізації особистості (врахування виявлених індивідуальних потреб та здатностей до неперервного розвитку, самоактуалізації та самореалізації, в індивідуально-психологічному, сімейному та професійному просторі);
- принцип раціогуманізму (поєднання у процесі використання формувальних впливів на особистість студента як раціонального, так й емоційно-почуттєвого характеру);
- принцип свободи волевиявлення особистості у процесі прийняття стратегічного життєвого рішення (збереження свободи волевиявлення особистості, права здійснювати вчинки, приймати самостійні рішення, стверджувати власні смисли та цінності, якими вона керується).

Реалізація акмео-гуманістичного підходу у практиці освітньої діяльності вимагає врахування принципів, психологічних механізмів прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень в умовах сучасного навчально-виховного процесу ВНЗ та потребує розробки практичних засобів, спрямованих на розвиток психологічної готовності студентської молоді до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Як відомо, прийняття рішення – це один із елементів у структурі діяльності особистості, компонент поведінки, спрямованої на усвідомлення цілі. Таким чином, розроблені практичні засоби, об'єднані у психолого-педагогічну про-

граму, мають на меті сприяти усвідомленню студентами необхідності розвитку психологічної готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень як важливої особисто значущої мети.

Оскільки прийняття стратегічних життєвих рішень є складним особистісно детермінованим циклічним процесом, який актуалізує ціннісно-мотиваційні, емоційно-почуттєві, інтелектуальні та вольові психологічні механізми і призводить до життєвого самовизначення (щодо вибору професії), зменшення невизначеності вихідної ситуації вибору, розроблена психолого-педагогічна програма має бути спрямована на актуалізацію наведених механізмів у студентів в умовах навчання у ВНЗ.

Зокрема, оскільки у процесі прийняття рішень щодо професійного самовизначення найбільшої активності досягають інтелектуальні психологічні механізми, розвиток психологічної готовності за цим напрямом вимагає розробки засобів, спрямованих на посилення розумової діяльності студентів (сприйняття, уваги, мислення, пам'яті, уяви).

З урахуванням наведених принципових положень з метою підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень розроблена диференційована психологічна програма, спрямована на розвиток готовності до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

У структурному плані розроблена психолого-педагогічна програма містить психологічний тренінг, спрямований на розвиток психологічної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень, психологічне консультування, спрямоване на підтримку студентів у процесі прийняття означених рішень та тематичний відеолекторій, що передбачає перегляд науково-популярних та художніх відеофільмів відповідної тематики.

Апробація психологічної програми підготовки студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з професійного самовизначення особистості відбувалася на базі Національного авіаційного університету м.Києва.

При розробці плану та програми психологічного тренінгу ми використовували теоретичні положення та практичні напрацювання з проблем організації і проведення групових тренінгових занять у психокорекційній психології (О.І.Донцова, С.Д.Максименка, Л.А.Петровської, К.Фопеля та ін.) [9; 12]; психотерапії та консультуванні (О.Ф.Бондаренка, Ф.Ю.Василюка, С.В.Васьківської, З.Г.Кісарчук, Р.Кочюнаса, Т.М.Титарен-

ко, З.Фройда, І.М.Цимбалюка, Т.С.Яценко та ін.) [3; 4; 5; 6]. Деякі психокорекційні вправи, що потребували специфіки, розроблені нами.

На початку проведення психологічного тренінгу спільно зі студентами визначалися основні правила групової роботи, серед яких зокрема: конфіденційність, анонімність, активна взаємодія, добровільність участі, толерантність, персоніфікація висловлювань, доброзичливість і взаємна повага.

Наведені правила тренінгової взаємодії обговорювалися та приймалися разом зі студентами кожної групи, що сприяло взаємодії учасників та ефективній роботі. До участі у тренінговій роботі залучено студентів з низьким та середнім рівнем готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень (n=150).

Для розвитку ціннісно-мотиваційного компоненту готовності підбиралися вправи, які мали зацікавити студентів можливістю перегляду власних цінностей та мотивували до більш активного пізнання обраної спеціальності, її спеціалізації. Розвиток інформаційно-пізнавального компоненту готовності здійснювався на основі інформації тренера про особливості обраного професійного напрямку, про можливість спеціалізації, альтернативні напрями, про особливості ідентифікації себе з майбутньою професією. Розвиток цілеутворювального компоненту готовності передбачав вправи на вміння накреслювати стратегічні життєві цілі та усвідомлювати шляхи їхнього досягнення. Розвиток операціонального (результативного) компоненту готовності передбачав набір вправ, які навчали студентів обґрунтовувати власні рішення.

Для розвитку всіх компонентів готовності використані спеціально розроблені вправи на активізацію особистісних якостей, необхідних для прийняття рішень (відповідальність, сила волі, рішучість, цілепокладання та прогнозування тощо), засвоєння спеціальних навичок прийняття рішень, оволодіння вмінням приймати стратегічні життєві рішення.

Індивідуальне психологічне консультування було спрямоване на психологічну підтримку процесу прийняття рішень у певному напрямі життєвого самовизначення студентів. Під час консультацій відбувалося обговорення тих хвилюючих ситуацій у житті студентів, які вони не наважувалися оприлюднювати у присутності учасників тренінгу. Можна відзначити, що як дівчатам, так і хлопцям не вистачає психолога-консультанта з питань побудови взаємостосунків, шляхів виходу з конфліктних ситуацій та

прийняття рішень щодо власної поведінки у відповідальні моменти життя.

Для визначення ефективності впровадженої програми здійснено повторне діагностування чотирьох компонентів готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення та порівняльний аналіз основних показників (до та після проведеної роботи).

У ціннісно-мотиваційному компоненті готовності досліджувалися такі основні показники: мотивація до навчання та професійної діяльності, мотивація досягнення матеріальної забезпеченості і комфорту; мотивація досягнення влади та успіху; мотивація життєтворчості. Крім того, досліджувалися два життєвих завдання, які сприяють прийняттю стратегічних життєвих рішень молодій людині: суб'єктивна активність та життєва стратегія. Серед термінальних цінностей студентів досліджувалися: саморозвиток, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, високе матеріальне становище, досягнення, збереження власної індивідуальності у таких життєвих сферах, як: професійне життя, освіта, сімейне життя, сфера громадської активності, захоплені, фізичної активності.

Дослідження інформаційно-пізнавального компоненту проводилося за розробленим нами опитувальником «Готовність до професійного самовизначення», який передбачав діагностику знань студентів про свою спеціальність та особливості виконання майбутньої професійної діяльності, а саме: мета, характеристика та предмет праці, професійно важливі якості, відповідність власних індивідуально-психологічних особливостей вимогам професії, різноманітні варіанти спеціалізації, перспективи професійного зростання, умови сучасного наймання і працевлаштування, споріднені професії.

Цілеутворювальний компонент готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення ми оцінювали за рівнем суб'єктивного контролю над різноманітними ситуаціями, визначали ступінь відповідальності студентів за свої вчинки і вибори, а отже, і за прийняття рішень.

Операціональний компонент готовності досліджувався за допомогою нарративного методу, який дав можливість оцінити міру обґрунтованості рішень студентів. Як указують психологи, нарративний опис має особливі наслідки, що змінюють реальність не тільки теоретично чи у власній картині світу, але і на практиці [7]. Нара-

тивне дослідження має високу ефективність, оскільки у процесі написання відбувається усвідомлення подій, що може призвести до зміни реальних характеристик і вплинути на подальше життя особистості.

Розподіл рівня розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення до та після формульованого експерименту поданий у табл.1.

Як видно з табл.1, за усіма компонентами готовності відбулися суттєві зміни. Найбільші зміни зафіксовано у ціннісно-мотиваційному компоненті (з низького рівня на високий). Це пов'язано з активізацією потреби студентів у професійному самовизначенні. Розвиваючи особистісні якості і здібності у прийнятті рішень, студенти усвідомлювали цінності тієї справи, яку будуть виконувати у майбутній професійній діяльності та співвідносили їх з перспективами свого життєвого шляху.

До проведення формульованого експерименту студенти були задоволені одним фактом вступу до ВНЗ, не замислюючись, чи дійсно будуть працювати в обраній галузі або ж формально користуються своїм дипломом як документ про вищу освіту і будуть працювати, де вийде влаштуватися на роботу. Після проведення формульованого експерименту студенти стали мотивованими знайти себе саме в обраній професії, усвідомили, що чимало залежить саме від них, відчули у собі сили досягти високих результатів.

Показники інформаційно-пізнавального компоненту збільшилися не на багато (з рівня нижчогосереднього до середнього), що може вказувати на достатність у студентів інформації та знань про майбутню професійну діяльність і необхідність лише свідомо її використовувати.

У цілеутворювальному компоненті зафіксовано досить суттєві зміни (з рівня нижчого за середній до високого). Це може вказувати на те, що студенти будуть більш чітко і відповідально формулювати глобальні цілі, використовуючи далекоглядність та прогнозування, планувати власні дії на тривалий період життя.

Рівень розвитку операціонального компоненту готовності також підвищився, проте не дуже суттєво (з низького рівня до середнього), що може пояснюватися недостатністю часу для розвитку такого основного показника цього компоненту, як обґрунтованість рішення. Крім того, на нашу думку, стратегії досягнення цілей, які діагностувалися у студентів як особистісні психолого-індивідуальні характеристики, теж можна покращити за більш тривалий час.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що учілому студенти, які взяли участь у формульованому експерименті, усвідомили цінність власного професійного майбутнього, оволоділи необхідними прийомами і навичками ставити стратегічні життєві цілі та приймати відповідальні долелносні рішення.

Отже, результати перевірки психолого-педагогічної програми розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення підтвердили її ефективність.

Таким чином, проблема розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення має розв'язуватися завдяки створенню у навчальному закладі відповідних психолого-педагогічних умов, що можуть реалізуватися через проведення спеціальної тренінгової роботи, психологічного консультування, спрямованого на допомогу молоді у процесі професійного самовизначення та тематичного відеолекторію.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з пошуком інноваційних психолого-педагогічних засобів, спрямованих на актуалізацію психологічних механізмів прийняття студентами стратегічних рішень інших життєво важливих напрямках.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славська К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. — М.: Мысль, 1991. — 299 с.
2. Балл Г. О. Внутрішня свобода особи і особистісна відповідальність у контексті гуманізації освіти / Г. О. Балл // Практична психологія та соціальна робота. — 2003. — № 9. — С. 1—7.

Т а б л и ц я 1

Розподіл рівня розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення N=150

Компоненти готовності	На етапі констатувального етапу експерименту		Після проведення формульованого експерименту	
	Вираженість показника, %	Рівень розвитку	Вираженість показника, %	Рівень розвитку
Ціннісно-мотиваційний	27,6	Низький	68,3	Високий
Інформаційно-пізнавальний	44,7	Нижчий середнього	51,2	Середній
Цілеутворювальний	45,0	Нижчий середнього	68,4	Високий
Операціональний (результативний)	23,5	Низький	54,1	Середній

3. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: (Навч. посібник для студентів ст. курсів психол. фак. та ун-тів) / О.Ф.Бондаренко. — Харків : Фоліо, 1996. — 237 с.
4. Василюк Ф. Е. Психотехника выбора /Ф.Е.Василюк // Психология с человеческим лицом: Гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / Под ред. Д.А. Леонтьева, В.Г. Щур. — М.: Смысл, 1997. — С. 284—314.
5. Васьківська С.В. Основи психологічного консультування: навчальний посібник / С.В.Васьківська. — К.: Четверта хвиля, 2004. — 256 с.
6. Кочюнас Р. Психологічне консультування й групова психотерапія /Р.Кочюнас. — М.: Академічний Проект: Гаудеамус, 2005. — 464 с.
7. Мілютіна К.Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі: монографія / К.Л. Мілютіна — Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. — 298 с.
8. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія / В.Г.Панок, Г.В.Рудь. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 280 с.
9. Петровская Л.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга/ Л.А.Петровская. — М.: Просвещение, 1982. — 244 с.
10. Розвиток психологічної готовності педагогів до творчої професійної діяльності: [наук.-метод. посіб.] / За наук. ред. Е. О. Помиткіна. — К.: Миколаїв, 2010. — 288 с.
11. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування / Т.М.Титаренко. — К.: Плавник, 2004. — 96 с.
12. Фопель К. Психологические группы: Рабочие материалы для ведущего: Практическое пособие / Пер. с нем./К.Фопель. — М.: Генезис, 1999. — 256 с.
13. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень: монографія / В.М.Чернобровкін. — Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. — 448 с.
14. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навчальний посібник /Т.С.Яценко. — К.: Либідь, 1996. — 264 с.

ПОМЫТКИНА Л. В.

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНОЙ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТОВ К ПРИНЯТИЮ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ЖИЗНЕННОГО РЕШЕНИЯ ПО ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМООПРЕДЕЛЕНИЮ

Освещены психолого-педагогические условия развития личностной готовности студентов к принятию стратегического жизненного решения по профессиональному самоопределению. Раскрыто сущность и приведено основные принципы акмео-гуманистического подхода, который выступает базовым для выработки концептуальных представлений о личности и процес ее принятия студентами стратегических жизненных решений. Приведены результаты формирующего эксперимента развития личностной готовности студентов к принятию стратегического жизненного решения по профессиональному самоопределению.

Ключевые слова: личностная готовность, стратегическое жизненное решение, акмео-гуманистический подход, профессиональное самоопределение личности.

ПОМУТКИНА Л. В.

DEVELOPMENT OF PERSONAL READINESS OF STUDENTS TO TAKE STRATEGIC LIFE DECISIONS ON PROFESSIONAL SELF

The author of psycho-pedagogical conditions of personal commitment of students to the strategic life decisions on professional self. The sense and basic principles of acme-humanistic approach that serves the base for the development of conceptual understanding of the personality and to take by students strategic life decisions.

There results of the formative experiment of personal readiness of students to make strategic life decisions with professional self.

Key words: personal commitment, strategic decision sinlife, acme-humanistic approach, professional identity of students.

Стаття надійшла до редколегії 01.03.2013 року.